

О.Б.Кудлай*

ДІЯЛЬНІСТЬ НАРОДНОГО МІНІСТЕРСТВА ВНУТРІШНІХ СПРАВ УНР

У статті розглядаються становлення Генерального секретарства внутрішніх справ УНР, його структура й головні напрями діяльності.

Із виданням I-го Універсалу Української Центральної Ради (УЦР) 10 червня 1917 р. розпочався новий етап розвитку української революції. У зв'язку із задекларованим гаслом – "народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям"¹ – виникла потреба в організації виконавчого органу для втілення в життя рішень Центральної Ради. Такий орган було створено рішенням Комітету УЦР 15 червня й він отримав назву Генеральний секретаріат.

У першому складі Секретаріату Генеральне секретарство внутрішніх справ очолив В.Винниченко. Після прийняття VI сесією УЦР "Тимчасової інструкції Генеральному секретаріату Тимчасового уряду на Україні" (22 серпня 1917 р.) склад Секретаріату значно скоротився, а його компетенція обмежувалася п'ятьма губер-

* Кудлай Олександра Борисівна – канд. іст. наук, наук. співроб. Інституту історії України НАНУ.

ніями. Діяльність скорочених секретарств поновилася після жовтневого перевороту в Петрограді, коли Центральна Рада офіційно оголосила у "Відозві Генерального секретаріату до громадян, урядових і громадських установ" 3 листопада 1917 р. про доповнення Секретаріату сімома секретарствами та поширення меж своєї компетенції на губернії, де більшість населення становили українці.

IV-им Універсалом УЦР (22 січня 1918 р.) Генеральний секретаріат був перейменований на Раду Народних Міністрів (РНМ), а генеральні секретарства – на народні міністерства.

До початку січня 1918 р. Секретарство внутрішніх справ очолював В.Винниченко. На цій посаді 18 січня його замінив П.О.Христюк, член ЦК партії українських соціалістів-революціонерів (УПСР). Він керував Міністерством внутрішніх справ до середини березня 1918 р. Його наступником став М.С.Ткаченко, один із керівників УСДРП.

Отже, посаду генерального секретаря (згодом народного міністра) внутрішніх справ обіймали відомі діячі українського руху В.Винниченко, П.Христюк та М.Ткаченко. Біля керма одного з найважливіших секретарств (міністерств) стояли люди, які до революції займалися літературною справою, юридичною практикою або здобули технічну освіту. Вони не мали досвіду роботи в державних органах влади. До того ж, це були досить молоді як для державної роботи люди, середній вік яких становив 34 роки.

Значна частина роботи в Секретарстві покладалася на товаришів генеральних секретарів (згодом товаришів народних міністрів). За даними, що є в розпорядженні автора, за часів Центральної Ради у секретаря внутрішніх справ було чотири заступники. Із заснуванням Генерального секретаріату в червні 1917 р. заступником генерального секретаря внутрішніх справ був призначений П.Понятенко. Враховуючи те, що В.Винниченко виконував насамперед обов'язки голови Секретаріату, то П.Понятенко в основному здійснював керівництво Секретарством. Він "опікувався справами біженців із Галичини і Буковини, українськими громадянами, що залишалися в Росії і не мали змоги повернутись в Україну"², тощо. Товаришами секретаря внутрішніх справ також були І.Красковський – юрист, член УПСР; Л.Абрамович – член Житомирського окружного суду, із середини вересня 1917 р. – директор адміністративно-політичного відділу Секретарства та О.Карпінський – член Чернігівського окружного суду, УПСР. Середній вік заступників секретаря становив приблизно 38 років.

Таким у загальних рисах було керівництво Генерального секретарства внутрішніх справ. Про структуру та кількісний склад останнього можна дізнатися зі списків на виплату утримання його співробітників за вересень, жовтень і листопад 1917 р. У вересні в ньому працювало 25 осіб: генеральний секретар внутрішніх справ В.Винниченко, 5 директорів відділів: адміністративно-політичного, місцевого самоврядування, медико-санітарного, загальних справ, відділу біженців, полонених і виселенців; директор канцелярії та завідуючий матеріальною частиною; 6 технічних працівників і 10 службовців реєстратури Секретарства. Отже, у вересні Секретарство складалося з п'яти відділів, канцелярії та реєстратури. Слід зазначити, що службовці, котрі очолювали відділи, на той час були й єдиними працівниками цих відділів. Лише директор загальних справ мав заступника.

Згідно з аналогічним списком на виплату зарплати за жовтень 1917 р., у Секретарстві налічувалось уже 33 особи. У канцелярії під керівництвом директора працювало 9 технічних працівників. Склад відділів Секретарства розширився. В ньому організувалося Виборче бюро, яке мало займатися справами виборів до Всеросійських Установчих зборів. Його очолив М.Ковенко. Під керівництвом останнього в жовтні працювало 8 урядовців.

У листопаді відділи було перейменовано на департаменти. Їх кількість збільшилася до 6 – організувався ще демобілізаційний департамент. Усього в листопаді 1917 р. у Секретарстві працювала 51 особа³.

На жаль, автору не вдалося виявити відомості на заробітну плату за грудень 1917 р. і за наступні місяці 1918 р. Отже, можна зробити висновок, що у вересні 1917 р. Секретарство тільки почало формуватись і протягом трьох місяців комплектувався його штат та формувалася внутрішня структура. Очевидно, цей процес не закінчився листопадом 1917 р., а тривав і далі. Із різних документів, датованих 1918 р., можна побачити, що пізніше спеціальним оголошенням було заявлено про початок діяльності окремих відділів департаменту загальних справ Міністерства внутрішніх справ – технічно-будівничого та відділу військової повинності. 15 березня 1918 р. при Міністерстві було засновано Інформаційне бюро з відділом розповсюдження урядових видань, а в квітні того ж року був організований департамент сповідань, який мав опікуватись усіма релігійно-державними справами в Українській Народній Республіці (УНР) і відповідно перебирав на себе функції департаменту сповідань російського Міністерства внутрішніх справ. В адміністративно-політичному департаменті працював відділ з охорони ладу.

Таким чином, протягом десяти місяців свого існування Міністерство внутрішніх справ розширювало свій склад та сферу діяльності, залучаючи до своєї компетенції нові справи і відповідно створюючи нові внутрішні підрозділи (відділи, бюро тощо) для керування ними.

Головні напрями діяльності Секретарства внутрішніх справ окреслювалися в Декларації Генерального секретаріату від 27 червня 1917 р. По-перше, Секретарство мало займатися справою організації агітації й пропаганди. Для цього воно повинно було об'єднати в один апарат і керувати тими громадсько-адміністративними організаціями, які були створені раніше, за єдиним планом, з метою організації й освідомлення мас.

По-друге, Секретарство мало керувати перебудовою місцевої й крайової адміністративної влади та опікуватись пристосуванням "всього адміністративного механізму до потреб організованої, усвідомленої демократії" й підготовкою за "допомогою цього самого апарату ще дальшого щабля – організації єдиної крайової автономної влади в порозумінні з демократіями інших національностей на Україні"⁴.

Як бачимо, основні напрями діяльності Секретарства внутрішніх справ у Декларації виглядають дещо невизначно. Із наведеного вище зрозуміло, що перед ним ставилося завдання – акумулювати вже діючі на червень 1917 р. українські організації й очолити роботу останніх за єдиним планом і системою, для чого насамперед треба було налагодити найтісніший зв'язок із ними та з "демократією, яка утворює ці органи". До початку серпня 1917 р. Генеральний секретаріат, а з ним і Секретарство внутрішніх справ свою роботу тільки починали налагоджувати.

Ухвала "Тимчасової інструкції" призвела до тривалої кризи в Генеральному секретаріаті. Його голова В.Винниченко 9 серпня вніс заяву, що з цілком формальних причин Секретаріат подає у відставку, але свої обов'язки він буде виконувати доти, доки Мала Рада сформує новий склад Секретаріату. Протягом 12 днів його було сформовано. 5 вересня на засіданні Малої Ради повідомлялося, що склад Генерального секретаріату затверджено петроградським урядом. В.Винниченко залишився у цьому складі на тій же посаді. Цікаво, коли до нього звернулися з проханням подати план діяльності Секретаріату, то Мала Рада отримала таку відповідь: "Про план і програму сьогодні тяжко говорити. Декотрих секретарів ще нема; коли вони зберуться, тоді можна буде говорити про програму"⁵. Тобто і на початок вересня остаточно сформованого й систематично працюючого Секретаріату ще не існувало.

Тільки 24 вересня 1917 р., через місяць після завершення конструювання, Генеральний секретаріат видав заяву про розгортання своєї діяльності. А 27 вересня він опублікував звернення до українського народу, в якому констатувалося, що, по-перше, Генеральний секретаріат покликаний до влади з метою "творити нове і вільне життя у нашій країні"; по-друге, його головним завданням є зміцнення нового республіканського ладу в Україні; по-третє, що тільки у співпраці з народом України "може бути творіння вільного ладу"⁶. Як бачимо, і в другій заяві Секретаріату мета діяльності виконавчого органу окреслювалася лише в загальних рисах. Нічого принципово нового порівняно з Декларацією кінця червня 1917 р. вона не внесла.

Нарешті, 29 вересня Генеральний секретаріат оприлюднив нову Декларацію, де визначалися основні завдання та компетенція генеральних секретарств, у тому числі й Секретарства внутрішніх справ. Згідно з цим документом, на них покладалися такі завдання:

1. Рішуче боротися з проявами безвладдя, контрреволюції за допомогою органів місцевого самоврядування.
2. Виробити законопроект про вільне козацтво для організації широких демократичних кіл населення, в тісному зв'язку з органами місцевого самоврядування, котре мало перебувати у розпорядженні Секретарства внутрішніх справ.
3. Займатися складною справою демобілізації.
4. Допомогати і сприяти організації виборів до Всеросійських Установчих зборів⁷.

Вересневу декларацію було обговорено на засіданні Малої Ради, що відбулося 29 вересня. Остання висловила довіру Секретаріату й затвердила основні напрями його діяльності.

Отже, головними завданнями Секретарства внутрішніх справ восени 1917 р. були: боротьба з безвладдям за допомогою органів місцевого самоврядування; вироблення проекту статуту вільного козацтва; налагодження справи демобілізації та допомога в організації виборів до Всеросійських Установчих зборів.

Щодо сприяння підготовці до виборів у Всеросійські Установчі збори, то цією справою Секретарство почало займатися ще в серпні 1917 р. Зважаючи на складність закону про вибори і на практику виборів до місцевих органів самоврядування, Секретарство внутрішніх справ наприкінці серпня висунуло проект створення окремої структури для підготовки до виборів в Установчі збори та проведення їх найбільш організовано. Згідно з проектом, ця структура повинна була своєчасно повідомляти всі урядові розпорядження, поширювати їх серед населення України, наглядати за роботою урядових органів у справі виборів. І вже у першій половині вересня у відповідь на телеграму Всеросійської комісії у справах виборів до Установчих зборів від 9 вересня 1917 р. із проханням до Генерального секретаріату взяти на себе частину роботи з підготовки виборів, а також у зв'язку з тим, що до нього надходила велика кількість запитів із місць, прохань надіслати відповідну літературу, а також через те, що сам закон про вибори з доповненнями і поясненнями надзвичайно складний та через відсутність кваліфікованих й освічених кадрів на місцях, Генеральний секретаріат повідомив про заснування Бюро по виборах до Установчих зборів (Виборче бюро)⁸.

17 вересня 1917 р. Виборче бюро очолив М.Ковенко, а його помічником став А.Касьяненко. Юридичними питаннями займався О.Савченко. До штату входило ще 5 технічних працівників⁹.

Першими кроками діяльності Виборчого бюро мали бути: налагодження зносин із комісаром України при Тимчасовому уряді П.Стебницьким; із окружними комісіями; заснування періодичного органу для популяризації справи виборів в Україні; організація інструкторсько-інспекторських курсів з представників від губерній і повітів; встановлення зв'язку з "Військвиборами".

Передбачалося, що цей орган буде працювати і в 1918 р., принаймні в перші два місяці, для вирішення непорозумінь після переведення роботи по виборах до Українських Установчих зборів, пов'язаних із справами ревізії виборчих матеріалів, налагодженням грошових стосунків між інституціями, обробкою статистичних матеріалів та проведенням виборів у тих місцях, де вони не відбулися в строк. Планувалося, що склад Виборчого бюро в 1918 р. залишиться попереднім, додавалася лише посада реєстратора. Але вже наприкінці грудня 1917 р. у зв'язку з початком виборчої кампанії в складі бюро відбулися певні зміни. Директор Михайло Ковенко був відкомандирований на роботу до вільного козацтва з метою його інструктажу з охорони виборів. Функції директора перейняв його помічник – Андрій Касьяненко. Передбачалося також збільшення штату бюро до 30 осіб: 10 співробітників – для міста Києва, 20 – для провінції¹⁰. Наприкінці квітня 1918 р. із метою поліпшення праці Виборчого бюро його було поділено на відділи: юридичний, організаційно-статистичний, канцелярія й архів¹¹. Отже, як бачимо, воно працювало до кінця квітня 1918 р.

При бюро було засновано інструкторсько-інспекторські курси з підготовки до виборів у Всеросійські Установчі збори. Передбачалося, що інструкторів підготують по одному на кожний повіт. Для дев'яти губерній необхідно підготувати майже 200 осіб. Було розроблено програму курсів, розраховану на 7 днів. До неї входили лекції з проблем історії держави і права, виборчого права, історії проведення установчих зборів, технічної організації виборів, із передвиборчої агітації та політичної боротьби, а також огляд програм головних політичних партій і впровадження діловодства у виборчій справі. Всього, за програмою, курс мав складатися з 25 лекцій. Планувалося, що згодом вони будуть видані окремою книжкою для розповсюдження й ознайомлення з ними на місцях¹².

Інструкторсько-інспекторські курси були відкриті в Києві, у приміщенні Педагогічного музею. На перші слухання прибуло 100 осіб. Перша лекція відбулася 9 жовтня 1917 р. Лекції читали члени Центральної Ради та Генерального секретаріату. Так, 10 жовтня лекцію читав М.Порш¹³. Загалом згоду на читання лекцій дали Й.Гермайзе, М.Ковалевський, Б.Мартос, Мироненко, В.Садовський, М.Ткаченко, А.Касьяненко¹⁴ та ін.

Виборче бюро при Генеральному секретарстві внутрішніх справ займалося складанням списків виборців, виборчих дільниць, кандидатських списків; направленням делегатів на місця для роз'яснення питань, пов'язаних із виборами, листуванням із місцевостями, де не встигли підготуватися до виборів у строк.

Після жовтневого перевороту в Петрограді й усунення Тимчасового уряду від влади, враховуючи нові політичні умови, Генеральне секретарство внутрішніх справ розіслало телеграму всім окружним комісіям у справі виборів до Всеросійських Установчих зборів в Україні такого змісту: "Вибори до Учредительного Собрания на території України мусять одбутися обов'язково"¹⁵. На час припинення діяльності Всеросійської комісії по виборах до Установчих зборів її права й обов'язки перебирало на себе Виборче бюро. Окрвибори всіх дев'яти українських губерній із різними питаннями мали звертатися до бюро при Секретарстві внутрішніх справ. Вибори до Установчих зборів мали відбутися 27 листопада 1917 р. У тих округах, де вони з технічних причин у строк відбутися не зможуть, мали бути проведені 26 – 28 листопада 1917 р.

Важливою справою, якою опікувалося Генеральне секретарство внутрішніх справ, була справа скликання Українських Установчих зборів. Уперше це питання було порушено на VI сесії УЦР. Позитивно до цієї ідеї поставився представник фракції українських соціалістів-революціонерів Д.Ісаєвич. Він відзначив, що український народ має право на самовизначення, а найкращим способом такого самовизначення є установчі збори. І хоча, на думку виступаючого, на шляху скликання зборів будуть великі перешкоди, однак, цією проблемою слід займатися.

Д.Ісаевич вніс також пропозицію, що справою підготовки до Українських Установчих зборів має займатися спеціальна комісія Центральної Ради, а не Генеральний секретаріат, оскільки останній має залишатись органом виконавчої влади. Член Ради М.Єремійв (від фракції УСДРП) також підтримав ідею якнайскорішого скликання Українських Установчих зборів, наголосивши, що "на Всеросійські Установчі збори ми повинні піти, але ми там повинні заявити, що воля українського народу повинна бути суверенною", а свою волю "ми найкраще можемо виявити тільки на Українських Установчих зборах"¹⁶. У результаті було ухвалено спільну резолюцію, якою визнавалося за необхідне скликання Українських Установчих зборів та утворення комісії УЦР з їх підготовки у порозумінні з Генеральним секретарством внутрішніх справ.

21 серпня на засіданні Малої Ради М.Зільберфарб запропонував утворити дві комісії – одну юридичну, яка б займалася визначенням компетенції Українських Установчих зборів, і другу, яка б виробила план проведення виборів. За пропозицією М.Порша, було ухвалено створити комісію (в документах вона називалася "комісією з вироблення виборчої ординації") з 5 членів для визначення плану проведення виборів. Того ж дня троє з членів були визначені – М.Порш, М.Розенштейн та І.Чопівський. Наприкінці серпня на розгляд Малої Ради було подано список членів комісії по виборах до Українських Установчих зборів. До нього ввійшло 7 осіб: О.Севрюк (УПСР), М.Ковальський (УСДРП), М.Хотовицький (укр. трудовик), С.Паночіні (укр. націонал-революціонер), О.Золотарьов ("Бунд"), М.Гутман (Єврейська соціалістична робітничка партія), М.Корчинський (УПСФ)¹⁷. Отже, очевидно, ідею створення двох комісій було відкинуто.

10 жовтня 1917 р. на засіданні Малої Ради О.Севрюк доповів про справу скликання Українських зборів. Він зазначив, що створена на VI сесії УЦР спеціальна комісія п'ять разів не могла зібратися через відсутність її членів від фракцій національних меншин. Тому частина членів комісії вирішила винести це питання на розгляд Малої Ради з пропозицією доручити справу підготовки Генеральному секретаріату та комісії, котрі в свою чергу, складуть відповідний законопроект. Комісії також треба надати право залучення до роботи в ній фахівців із виборчого права.

З приводу самої ідеї скликання Українських Установчих зборів серед членів Малої Ради виникли палкі суперечки. Так, М.Рафес ("Бунд") у своїй промові зазначив, що якщо йдеться про "суверенні" Українські збори, то це спричинить розрив із Всеросійськими Установчими зборами, що цілком неприйнятне для його фракції: "Єдину волю народу можуть виявити Всеросійські Установчі збори, і цій волі всі повинні скоритись"¹⁸. М.Рафеса підтримав і російський меншовик М.Балабанов, котрий зазначив, що "треба досконально в'яснити, що значить домагання суверенної Української Установчої ради – тактичний хід, чи це цілком ясне політичне поняття. ...В самий перед треба скликати Російські Установчі збори"¹⁹. Подібні думки висловив і російський есер Й.Скловський. Він стверджував, що коли українці мають на меті відділитися від Росії, то тоді необхідна їй "суверенність", коли ж вони прагнуть тільки федеративного устрою Росії, то слід лише проводити підготовчу роботу зі скликання національних зборів. Бундівець А.Тьомкін доводив, що їх скликання непотрібне й шкідливе для України.

Представники українських партій заперечували і намагалися довести, що ставлення до України російської демократії та Тимчасового уряду упереджене. Й.Маєвський зазначав, що "коли до української справи і далі буде те саме відношення, яке було впродовж останніх шести місяців, то, безумовно, це доведе до цілковитого відокремлення України від Росії"²⁰. Б.Мартос (УСДРП) підкреслював, що Всеросійські Установчі збори нічого Україні не дадуть. Дебати, таким чином, поступово перейшли у площину суперечностей між українським рухом взагалі та петроградським урядом і російською демократією. Голова Генерального секретаря

ріату В.Винниченко у своєму виступі відзначав: "Поводження росіян, і зокрема російського правительства, з Україною зовсім не сприяє тісному єднанню. Тимчасове правительство тільки обіцяє багато, але нічого не дає"²¹. Український соціал-демократ М.Порш підкреслював, що взагалі, якщо воля будь-якої нації може бути "неуважена державою, то від проголошеної російською демократією волі самоозначення народів не лишається нічого"²². У такому ж дусі був і виступ українського соціаліста-революціонера М.Шаповала.

Отже, суперечки з приводу скликання Українських Установчих зборів виявили неоднозначне ставлення до цієї справи фракцій українських і неукраїнських партій у Малій Раді. Проте було вирішено утворити організаційний комітет, а через кілька днів і комісію для вироблення законопроекту зі скликання Українських Установчих зборів.

17 жовтня В.Винниченко на засіданні Малої Ради зачитав заяву Генерального секретаріату з питання скликання Українських Установчих зборів. Її підготував Секретаріат з огляду на наведену вище полеміку. В ній зокрема зазначалося: "Генеральний секретаріат України, визнаючи разом зі всією демократією Російської держави право кожної нації на повне самоозначення, тим самим визнає і за українським народом право вільно і без всяких обмежень виявити свою волю на Українських Установчих зборах"²³. Разом із тим у ній підкреслювалося, що свою роботу Секретаріат будуватиме відповідно до своєї декларації від 29 вересня, стоячи на позиції єдності федеративної Росії. Після заяви знову виникли суперечки з питання, хто має складати відповідний законопроект – Генеральний секретаріат і комісія, чи Центральна Рада? Знову обговорювалися питання суверенності Українських Установчих зборів, ставлення загальноросійської демократії до українських вимог та відомої тези "права націй на самовизначення".

Дебати тривали і на наступному засіданні Малої Ради, що відбулося 19 жовтня. Нарешті, її фракції на спільній нараді розробили формулу переходу, яку й було прийнято. Складена вона була дещо сумбурно і дійсно відбивала "спільну формулу". В ній зазначалося, що, заслухавши заяву Генерального секретаріату, Мала Рада визнає за Українськими Установчими зборами функцію волевиявлення українського народу, яка буде узгоджена з волею інших народів Росії через Всеросійські Установчі збори. Висловлювалася також упевненість, що "права народів України будуть цілком забезпечені на Всеросійських Установчих зборах"²⁴. Питання про те, який орган мав займатися справою складання відповідного законопроекту, знову вирішено не було. Очевидно, склад і компетенцію комісії було визначено трохи пізніше.

Архівні документи свідчать, що, крім комісії, справою укладання законопроекту про вибори до Українських Установчих зборів безпосередньо займалося Виборче бюро. У процесі роботи над ним його співробітники зіткнулися з цілою низкою труднощів. Однією з них була відсутність достовірних статистичних даних про кількість населення краю. Тому Виборче бюро просило Генеральний секретаріат звернутися до губернських і земських комітетів, губернських і повітових земських управ негайно надіслати статистичні дані. Планувалося також створити у Виборчому бюро окремий статистичний відділ. Однак, очевидно, його так і не було створено.

30 жовтня на VII сесії УЦР О.Севрюк зробив доповідь від комісії, в якій повідомив, що проект про вибори до Українських Установчих зборів уже розроблено, й окреслив головні засади проекту закону. Центральна Рада схвалила ці принципи і доручила Малій Раді остаточно затвердити законопроект та провести вибори до Установчих зборів.

У свою чергу, Мала Рада заслухала доповідь О.Севрюка про роботу комісії 10 листопада. Він наголосив, що роботу з підготовки законопроекту вже завершено. В його основу було покладено статут по виборах до Всеросійських Установчих

зборів. Членами Особливої наради для складання проекту положення про вибори до Всеросійських Установчих зборів від України були М.Ткаченко та П.Стебницький. У доповіді О.Севрюк виклав основні положення проекту закону. На засіданні 11 листопада відбулося затвердження по статтях. Мала Рада ухвалила закон й обрала М.Мороза головою Всеукраїнської виборчої комісії. Згідно з постановами УЦР від 11, 16 листопада 1917 р., робота з переведення виборів покладалася на Головну комісію в справах виборів до Українських Установчих зборів і на вже існуючі окружні, повітові та міські комісії у справах виборів до Всеросійських Установчих зборів. Складання відповідних списків також доручалося установам, що проводили аналогічну роботу до Всеросійських Установчих зборів. Уся технічна робота по переведенню виборів покладалася на Генеральне секретарство внутрішніх справ. Йому ж доручалося звернутися до губернських, повітових, міських управ і судових установ з пропозицією призначити своїх представників у виборчих комісіях, які мали займатися підготовкою до виборів на місцях. Із усіма спірними питаннями слід було звертатися до Головної комісії, яка мала стояти "на чолі всієї виборчої справи"²⁵.

Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки складався з двох розділів. Перший регламентував створення виборчих округів (всього їх було визначено 10), виборче право, установи, що займалися переведенням виборів, виборчі і кандидатські списки тощо. Другий розділ встановлював порядок виборів. Отже, перший етап підготовки до Українських Установчих зборів було завершено.

Рішенням Генерального секретаріату від 15 листопада 1917 р. усім інституціям місцевого самоврядування надавалося право витратити кошти, що були в їх розпорядженні, на виборчі справи. Приватні установи та громадські організації зобов'язувалися всіляко допомагати роботі виборчих комісій. Працівникам останніх надавалися пільги в користуванні послугами залізниці. Пошта і телеграф України також мали стежити, щоб усі відомості з виборчої справи передавалися й надходили своєчасно.

На засіданні Малої Ради 25 листопада голова Головної комісії М.Мороз доповідав про нараду голів окружних виборчих комісій. У ній узяли участь голови комісій Волинської, Київської, Полтавської, Подільської, Харківської губерній. Голова окружної комісії Катеринославської губернії зв'язувався з нарадою по прямій лінії. Було з'ясовано, що працювати на місцях через дезорганізацію життя дуже складно. Комісія вимагала також дозволу на зміну у визначенні виборчих округів пропорційно до кількості населення. Було визначено і кошторис проведення виборчої кампанії. Головна комісія прохала негайно асигнувати частину визначеної суми для забезпечення своєї роботи. А Мала Рада, в свою чергу, дозволила комісії змінювати виборчі округи.

Постановою УЦР від 25 листопада 1917 р. визначалися строки складання виборчих списків – до початку грудня 1917 р., кандидатських – до 10 грудня. Проведення виборів до Українських Установчих зборів призначалося на 27 – 29 грудня 1917 р.²⁶

Однак у середині грудня голова Головної комісії М.Мороз констатував, що через різні перешкоди не в усіх виборчих округах вибори відбудуться вчасно. Особливо це стосувалось округів, які знаходились у фронтовій смузі. У зв'язку з цією інформацією на засіданні Малої Ради було висловлено думку про відкладення термінів проведення виборів. У дебатах з цього приводу виступив С.Шелухін з критикою закону про вибори до Українських Установчих зборів. Він наполягав на зміні статті закону, за якою право участі у виборах мали усі громадяни Росії. На його думку, "становляти для себе лад через Установчу раду має право тільки людина України"²⁷. Очевидно, що така критика була зроблена запізно, адже закон уже був затверджений. До того ж закон про громадянство УНР

був, як відомо, затверджений Малою Радою лише 2 березня 1918 р. Отже, зауваження С.Шелухіна може й було слухним, але взяти його до уваги не було можливості.

Вибори до Українських Установчих зборів відбулися в січні – лютому 1918 р., хоч, як і попереджав М.Мороз, не в усіх округах – у 7 із 13-ти. Значна частина населення України участі у виборах не брала.

Наступною великою справою, якою займалося Секретарство внутрішніх справ, була справа біженців. Варто зауважити, що діяльність Управління справами допомоги біженцям в Україні визначалася тимчасовими правилами. Їх було обговорено на нараді у справах біженців, скликаній генеральним секретарем внутрішніх справ 5 жовтня 1917 р. На засіданні головував товариш генерального секретаря І.Красковський, у ньому брали участь директор біженського відділу Секретарства внутрішніх справ К.Лоський і ще 40 представників від різних установ та організацій. Основні суперечки викликав пункт про представництво в нараді. Для вирішення цього питання було створено комісію під керівництвом К.Лоського у складі 8 осіб – представників від Київського комітету українців-галичан і буковинців (М.Вітерова), Єврейського комітету (В.Вайншельбаум), "Губернського соєвещания о беженцах" (Ржепецький), Центрального обивательського комітету (С.Москалевський), Ради делегатів організації біженців м.Києва (Сосай), Комітету допомоги українцям – виселенцям при УЦР (П.Мокроус) та ін.

Дискусії продовжувались і 7 жовтня, коли розглядалося питання про розмежування компетенції Особливої наради в справах біженців центральної влади та наради при Генеральному секретарстві внутрішніх справ. Нарешті, на засіданні комісії по формуванню складу Крайової наради, що відбулося 9 жовтня 1917 р., було складено проект представництва, згідно з яким до наради мала увійти 41 особа від 25 установ та організацій²⁸. Склад останньої був затверджений уже під час засідання самої наради 27 жовтня 1917 р. До неї мали увійти представники від Генерального секретарства внутрішніх справ: голова та його заступник, представники медико-санітарного і мобілізаційного відділів; два представники від секретарств контролю і фінансів, від військового комітету; по одному представнику від кожної губернської наради по влаштуванню біженців, по одному представнику від комітетів біженців губернських нарад та представники ще великої кількості різних організацій. Зі свого складу Крайова нарада мала виділити комітет, компетенція якого визначалася самою нарадою.

На цьому ж засіданні було створено її Виконавчий комітет з 9 осіб, на чолі з директором біженського відділу Секретарства внутрішніх справ. До складу Виконкому Крайової наради увійшли: представник демобілізаційного відділу Секретарства внутрішніх справ; уповноважений Особливої наради; М.Вітерова (від Київського комітету українців-галичан і буковинців, постраждалих від війни); В.Вайншельбаум (від Єврейського комітету); Сосай (від Ради делегатів організації біженців м.Києва); С.Москалевський (від Центрального обивательського комітету); Ржепецький (голова Губернської наради про біженців); Гаспаріан²⁹.

Згідно з цими правилами, всі справи допомоги біженцям, якими відали численні громадські організації в Україні, передавалися до Генерального секретарства внутрішніх справ. У зв'язку з цим при Секретарстві засновувався тимчасовий біженський відділ з відповідним штатом, канцелярією та директором, а для розв'язання справ допомоги біженцям утворювалася спеціальна Крайова нарада у справах біженців. Таким чином, при Секретарстві внутрішніх справ інституювалося два органи: тимчасовий біженський відділ та Крайова нарада. Очевидно, перший мав збирати відповідні відомості з місць, працюючи як один із відділів Секретарства, а другий мав приймати основні рішення з проблеми, працюючи як окрема структура при Секретарстві внутрішніх справ. Підпорядкованість цих органів один одному тимчасовими правилами не визначалася. Всі зносини у спра-

вах допомоги біженцям мали робитися від імені Крайової наради в біженських справах.

До обов'язків Крайової наради та її комітету входило визначення розміру авансів із державних коштів, необхідних для ведення справ допомоги біженцям; розгляд і затвердження рішень губернських нарад; розробка і затвердження плану пересування біженців, їх розселення та повернення на попереднє місце проживання; визнання правомірності громадських організацій, що займалися допомогою біженцям в Україні; вироблення змін та доповнень до тимчасових правил і додаткові справи біженців, що їх Секретарство внутрішніх справ передасть на розгляд Крайової наради.

Одночасно зі створенням останньої скасовувалася Київська окружна нарада у справах біженців. Її справи й кошти передавалися нараді при Секретарстві внутрішніх справ³⁰. Законопроект про становище біженців був обговорений та ухвалений на засіданні Генерального секретаріату 23 листопада 1917 р. Необхідні для організації цієї справи кошти (в сумі 1 млн. руб.) було вирішено видати позичкою в розпорядження Секретарства внутрішніх справ. На засіданні Малої Ради цей документ був розглянутий лише 28 грудня 1917 р. Він викликав низку зауважень із боку представників неукраїнських партій. Вони вказували, що робота з організації допомоги біженцям повинна базуватися на більш демократичних засадах і до Крайової наради повинна увійти подвійна кількість представників від різних національностей. Законопроект було ухвалено того ж дня³¹.

Протягом листопада – грудня 1917 р. Виконавчий комітет наради займався питаннями фінансування біженських організацій, реорганізацією губернських нарад. Він звертався до Генерального секретаріату з проханням розпочати переговори з австрійською владою в справі повернення біженців на попереднє місце їх проживання. Віддав справою збирання відомостей про кількість біженців, які проживали у 9-ти українських губерніях на 1 грудня 1917 р. та про їх походження. Опікувався справою одержання біженцями закордонних паспортів згідно з чинним законодавством. Займався закупівлею необхідних речей для біженців, беручи позики в кооперативних організаціях, затвердженням переліку функцій президій губернських нарад.

У самій Крайовій нараді було створено спеціальну комісію з 3 осіб, яка займалася питаннями реєвакації. Вона робила запити про те, до яких (не зайнятих ворогом) міст і сіл Волинської та Подільської губерній можна повертатися біженцям, що знаходилися в Києві й інших містах. У завдання комісії входило складання докладної карти розселення біженців за відомостями губернських організацій, які планувалося отримати з місць до 25 січня 1918 р. Комісія також мала займатися розробленням маршрутів поїздів для біженців – їх кількість, пункти харчування, амбулаторного обслуговування, лікарні і т.ін. Планувалося, що реєвакація розпочнеться 25 березня 1918 р., а закінчиться не пізніше осені того ж року. Однак через зміну внутрішніх і зовнішньополітичних обставин у першому кварталі 1918 р. цей план здійснено не було.

На засіданнях Крайової наради визначалися кошториси норм харчування, допомоги на оплату помешкань; питання забезпечення одягом; медичної допомоги, шкіл, інтернатів для учнів на перший квартал 1918 р. Було складено проект часткової заміни грошового пайка харчовим, згідно з яким по можливості біженський відділ Секретарства внутрішніх справ мав звертатися з проханням до Генерального секретаріату про видачу біженцям харчів через Секретарство продовольчих справ.

На початку 1918 р. на засіданні Виконавчого комітету Крайової наради було вирішено, що всією підготовчою роботою та вирішенням побіжних справ буде займатися біженський департамент Міністерства внутрішніх справ, а вже підготовлені матеріали будуть подаватися на розгляд Виконкому.

У 1918 р. Виконавчий комітет займався розглядом кошторисів по губерніях за 1917 р. та складанням нових, на 1918-й, асигнуванням коштів на потреби біженців тощо. 8 квітня у зв'язку з тим, що міністерства в справах польських, єврейських та російських займалися справами біженців цих національностей, Виконком наради ухвалив постанову такого змісту: "Єдиним органом для обслуговування потреб біженців на Україні є Крайова нарада при Міністерстві внутрішніх справ, яка заснована на підставі певного закону, а через те інші міністерства на себе завідують біженською справою певної національності в певному районі, за винятком біженського департаменту, який працює в контакті з Виконавчим комітетом Крайової наради, в склад якого входять представники від всіх громадських і національних організацій, брати не можуть"³².

Таким чином, основний тягар справ допомоги біженцям лежав на відділі справ біженців Міністерства внутрішніх справ та його співробітниках. Виконавчий комітет Крайової наради на підставі вже підготовлених матеріалів приймав остаточні рішення та розв'язував спірні питання між представниками різних біженських організацій. Ці два органи провели велику роботу по забезпеченню життєдіяльності, влаштуванню біженців в Україні, координації діяльності численних українських біженських організацій. Проводили підготовчу роботу з повернення біженців додому.

Отримавши звістку з Петрограда про більшовицький переворот і припинення існування Тимчасового уряду, Генеральний секретаріат 27 жовтня видав звернення "До всіх громадян України", в якому закликав населення зберігати спокій і пообіцяв, що "буде рішуче боротися зі всякими спробами підтримувати петроградське повстання"³³.

Кілька жовтневих днів увага Центральної Ради та її Генерального секретаріату була прикута до проблеми полагодження конфлікту з керівництвом штабу КВО і київськими більшовицькими організаціями, який призвів до збройних сутичок у Києві. 29 жовтня голова Секретаріату на VII сесії УЦР у виступі про діяльність останнього оголосив про перехід, у зв'язку з поточними політичними подіями, до компетенції Секретаріату справ військових, продовольчих та шляхів сполучень. Через два дні рішенням Центральної Ради межі компетенції Секретаріату поширювалися на "всі відмежовані землі України, де більшість людності є українською, а саме – Херсонщину, Катеринославщину, Харківщину, материкову Таврію, Холмщину, частину Курщини та Вороніжчини"³⁴. 1 листопада до складу Секретаріату ввійшло ще сім секретарів. Третій Універсал УЦР, ухвалений 7 листопада 1917 р., проголосив створення Української Народної Республіки (УНР) у федеративному зв'язку з Росією.

На засіданні Генерального секретаріату, що відбулося 3 листопада 1917 р., було ухвалено доручити генеральному секретарю внутрішніх справ звернутися до всіх повітових, губернських і міських комісарів із закликом приступити до роботи по наведенню порядку на місцях. Доручалося також видати пояснення, що органами влади на місцях є комісари й місцеве самоврядування, котрі працюють під керівництвом Генерального секретаріату, та повідомити про нову владу в Україні і склад українського уряду – Генерального секретаріату. Обговорена й ухвалена на засіданні Секретаріату 2 листопада відповідна "Відозва до громадян, урядових і громадських установ" була видана наступного дня.

У середині листопада 1917 р. В.Винниченко видав розпорядження (опубліковано 16 листопада) для всіх громадських та урядових установ про те, що губернські, повітові комісари й їхні помічники є органами влади Генерального секретаріату. І відповідно тільки Секретаріат мав право відхиляти й призначати на посади комісарів та їх помічників. Звітуючись про діяльність окремих генеральних секретарів на засіданні Малої Ради, голова Секретаріату визначив головними напрямками роботи Секретарства внутрішніх справ поширення місцевого самоврядуван-

ня, організацію міліції та вільного козацтва. До того ж, наприкінці доповіді В.Винниченко наголосив, що "Генеральний секретаріат, який цілком складається з соціалістів, прямує до здійснення на Україні соціалістичного ладу"³⁵.

Проголосивши III-ім Універсалом Українську Народну Республіку, Центральна Рада одночасно взяла на себе завдання "силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів"³⁶. Рада та її Генеральний секретаріат, роблячи спробу реалізувати це завдання на практиці, віддали на це багато сил і часу. Засудивши нищівну політику більшовиків, Україна поступово втягувалась у конфлікт із більшовицькою Росією. 25 грудня 1917 р. розпочався загальний наступ радянських військ проти УНР. У відповідь Генеральний секретаріат видав відозву до громадян України та солдатів від 2 січня 1918 р., яка вже не могла принципово вплинути на ситуацію. А 17 січня було ухвалено IV Універсал Центральної Ради, який проголосив Україну незалежною, суверенною державою. Цей акт було видано внаслідок кардинальної зміни зовнішньополітичних обставин і з метою спробувати захистити таким чином Україну від зовнішніх замахів.

У середині січня 1918 р. у деяких великих містах України, в тому числі й у Києві, спалахнули збройні виступи проти влади УЦР, спровоковані петроградським більшовицьким урядом. Повстання були придушені, але наступ радянських військ мав успіх і вже 25 січня члени Малої Ради та Ради Народних Міністрів змушені були залишити Київ.

З початку грудня 1917 р. Генеральний секретаріат став на шлях самостійних міжнародних відносин. Українська делегація взяла участь у переговорах із країнами Четверного союзу. Тому протягом грудня 1917 р. – січня 1918 р. головну увагу український уряд приділяв мирним переговорам. Брестський мирний договір був підписаний 27 січня, але для Української Народної Республіки та її уряду, враховуючи обставини внутрішнього становища України, він мало що вирішував. УНР потребувала військової допомоги у боротьбі з більшовицькими військами. Рішення про звернення до урядів Німеччини та Австро-Угорщини з проханням про допомогу було ухвалено Радою Народних Міністрів 30 січня 1918 р. І вже на початку березня 1918 р. РНМ повернулася до Києва.

У 1918 р., як уже зазначалося вище, на посаді міністра внутрішніх справ змінилося два урядовці. 19 січня на IX сесії Центральної Ради було вирішено доручити формування нового кабінету В.Голубовичу – 17 січня пішов у відставку кабінет В.Винниченка. У новому складі кабінету Міністерство внутрішніх справ очолив П.Христюк.

Наприкінці березня у черговому кабінеті посаду міністра внутрішніх справ посів М.Ткаченко. В декларації нового кабінету, зачитаній головою РНМ В.Голубовичем на засіданні Малої Ради 24 березня 1918 р., завдання Міністерства внутрішніх справ визначалися таким чином: "Міністерство внутрішніх справ матиме на увазі охорону порядку і здобутків революції і для цього переводитиме в життя організацію адміністративних органів і міліції"³⁷.

З поверненням Ради Народних Міністрів та Центральної Ради до Києва Міністерство внутрішніх справ намагалося налагодити нормальну роботу Міністерства та його органів на місцях.

Одним із перших у цьому напрямку був циркуляр від 7 березня, підписаний міністром внутрішніх справ П.Христюком, до губернських і повітових комісарів про застосування української мови в усіх громадських та державних інституціях. Наступним було розпорядження щодо виконання земельного закону від 9 березня. Виданий був також циркуляр до місцевих органів влади, в якому пояснювалося, що за допомогою австрійських і німецьких військ українські війська звільняють Україну від більшовиків. Тому органи влади на місцях мають можливість приступити до організації своєї діяльності та забезпечення потреб населення, до чого і закликаються всі міські, повітові, волосні й сільські управи³⁸.

Протягом весни 1918 р. департамент місцевого самоврядування Міністерства внутрішніх справ отримувал багато відомостей про надто скрутне фінансове становище місцевих органів самоврядування і тому їх культурно-господарська й організаційна робота майже не проводилась, а в деяких місцях і зовсім припинилася – були закриті школи, лікарні й інші установи. До такого стану спричинилися військові події, дорожнеча тощо. До революції російська влада для задоволення потреб місцевих органів створила спеціальну установу – Касу міського й земського кредиту, де органи самоврядування одержували позички. Одержували вони також і позички від уряду та у приватних кредитних установах під урядові гарантії. За часів УЦР спеціальної інституції для кредитування органів самоврядування не було, а приватні установи навіть під гарантії держави позички надавати відмовлялися. Тому постало питання про надання допомоги місцевим органам у вигляді державної позички. За цими позичками до Міністерства внутрішніх справ місцеві органи влади почали звертатися ще восени 1917 р. Зрозуміло, що навесні 1918 р. ситуація була ще гіршою.

Для підтримки органів місцевого самоврядування Міністерство внутрішніх справ розробило проект закону про асигнування на користь Міністерства 100 млн. руб. для видачі позичок (розглянутий РНМ 26 березня 1918 р.). Цей проект рішенням Малої Ради 16 квітня був переданий до фінансово-економічної комісії, а через три дні після його доопрацювання, був ухвалений³⁹. Таким чином, Міністерство внутрішніх справ отримувало гроші для видачі короткострокових позичок органам земського і міського самоврядування.

Отже, необхідно відзначити, що з численних питань, які виносилися на порядок денний засідань Ради Народних Міністрів і Малої Ради протягом березня – квітня 1918 р., видно, що опанувати ситуацією та навести хоча б якийсь лад на місцях Міністерство внутрішніх справ було неспроможне. На черговий запит щодо відсутності якої-небудь влади поза межами Києва та численні приклади самосудів міністр внутрішніх справ безпорадно відповідав: "Уряд часто не знає про ті факти, які подаються в запитах. Я вважаю, що з такими фактами треба було знайти раніш і ми вжили б заходів проти таких фактів для їх знищення та розслідування"⁴⁰. Загальне становище в провінції було тяжким. Як зазначав на засіданні Малої Ради 16 квітня її член Гросман, "в той час як тут, в Раді, поволі налагоджуються наші відносини, на місцях, як і раніш, робиться щось невимовне. В провінції нема ніякої влади, а та влада, яка є, дискредитує український уряд... До нас щодня прибувають депутації, які передають про ті вбивства, грабунки й насилля, що вчиняються на місцях"⁴¹.

Значну увагу Генеральне секретарство внутрішніх справ приділяло підготовці низки законопроектів і проектів наказів Ради Народних Міністрів, що мали силу законів. Ця робота виконувалась як з ініціативи самого Секретарства, так і за дорученням РНМ.

Всього, за підрахунками автора, Міністерство підготувало 16 проектів законів, з яких 10 було ухвалено, і вони набули чинності як закони. Ними визначався адміністративний поділ Української Народної Республіки, реорганізовувалася система самоврядування на місцях, врегульовувалося питання підпорядкування київської міліції, визначався порядок втілення в життя закону про громадянство.

До справи скликання Українських Установчих зборів Мала Рада, через згадані вище політичні та військові події зими 1917–1918 рр., повернулася лише на початку квітня 1918 р. 9 квітня вона знову заслухала доповідь голови виборчої комісії, в якій повідомлялося, що про результати виборів у більшості виборчих округів Головна комісія не має точних даних. Приблизні дані вона мала лише по Київській, Полтавській та Чернігівській губерніях. М.Стасюк заявив, що має дані по виборах у Катеринославській губернії. За даними М.Мороза, загальна кіль-

кість обраних делегатів становила 172 особи⁴² на 301 депутатське місце. Із протоколу цього ж засідання видно, що воно мало також розглянути й окремий законопроект щодо скликання Установчих зборів, але ця справа була відкладена.

11 квітня дебати продовжилися. Від фракції українських соціалістів-революціонерів М.Шраг наголосив на тому, що, якщо Центральна Рада видала відповідний закон, то його потрібно виконувати. Тому, коли вже обрано половину членів Установчих зборів, то їх необхідно скликати якнайшвидше і пропонував дату скликання – 29 квітня за старим стилем (12 травня за новим). Фракції українських соціалістів-федералістів та українських соціал-демократів дотримувались іншої думки. М.Порш (УСДРП) запропонував провести нові вибори через те, що скликання Установчих зборів зараз є дуже складним, і скликати збори 12 червня за новим стилем. Від соціалістів-федералістів виступив М.Кушнір, зазначивши, що спочатку необхідно доповнити склад Центральної Ради представниками тих кіл населення України, які досі їх не мають, а вже потім новий склад Ради має скликати Установчі збори. По цих пропозиціях було проведено поіменне голосування. Більшістю голосів було ухвалено рішення про скликання Установчих зборів 12 травня 1918 р.⁴³ на підставі виборів, що відбулися в січні – лютому 1918 р.

Однак, очевидно, це рішення трохи пізніше було змінено: датою скликання залишалось 12 травня, але вибори треба було провести ще раз. Про це побічно свідчать протоколи засідання Малої Ради 15 та 26 квітня, коли М.Рафес ("Бунд") докоряв Головній комісії, що вона весь час намагається довести Малій Раді неможливість проведення виборів у сучасних умовах і прагне переконати в цьому Раду. А РНМ ніяк не пояснювала ситуацію, що склалася, і не доповідала – будуть проведені вибори чи ні? Нарешті, Рада Народних Міністрів була звинувачена у невиконанні рішень Центральної Ради.

Останній раз це питання порушувалося на засіданні Малої Ради 27 квітня, коли було ухвалено рішення призначити вибори до Українських Установчих зборів по Харківському та Одеському округам на 1 – 2 червня. Очевидно, дату скликання виборів знову було перенесено. Через два дні Центральна Рада була усунута від влади. Тому вона та її Генеральний секретаріат так і не змогли довести до кінця розпочату восени 1917 р. справу скликання Українських Установчих зборів.

Отже, з наведеного вище матеріалу про діяльність Міністерства внутрішніх справ видно, що воно не мало довгострокової програми діяльності, яка мала б закласти підвалини майбутньої роботи Міністерства. Воно організовувалося й працювало відповідно до проблем, що поставали на порядку денному та потребували вирішення. І якщо до жовтневих подій у Петрограді простежувалися намагання працювати в напрямку виконання завдань, окреслених вересневою Декларацією Генерального секретаріату, то після жовтневих подій заходи самого Секретаріату та його міністерства були вже тільки відповіддю на стрімкий розвиток подій, а його політика безпосередньо залежала від зовнішніх і внутрішніх обставин соціального й політичного життя. Протягом кінця зими – весною 1918 р. влада поступово вислизала з рук Центральної Ради та її виконавчого органу. Міністерство продовжувало працювати – розсилало циркуляри, складало й ухвалювало постанови, його представники брали участь у засіданнях Генерального секретаріату та Малої Ради – але зв'язок з місцевими органами влади губився, прийняті закони і постанови не працювали.

Однак слід відзначити, що Секретарство внутрішніх справ, яке було створено в середині червня, а фактично почало працювати на початку вересня 1917 р., провело до кінця квітня 1918 р. значну роботу, що, як свідчать документи, зосередилася на таких основних напрямках: підготовка і проведення виборів до

Всеросійських Установчих зборів; розробка закону про вибори до Українських Установчих зборів та підготовча робота з їх скликання; організація й керівництво справою допомоги біженцям і координація діяльності всіх громадських установ, причетних до цієї справи; організація роботи органів самоврядування і місцевої влади та спроби забезпечення їх нормальної праці. Велику роботу Секретарство провело зі складання цілого комплексу законопроектів, більшість з яких була розроблена в останні місяці існування Центральної Ради. Вони мали законодавчо забезпечити головні заходи Міністерства і були дуже важливими для становлення української державності.

¹ Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1996. – Т.1. – С.101.

² Верстюк В., Осташко Т. Діячі Української Центральної Ради. Біографічний довідник. – К., 1998. – С.147.

³ Центр. держ. архів вищих органів влади й управління України (далі – ЦДАВОВУ). – Ф.1434. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.170, 272, 199.

⁴ Українська Центральна Рада... – Т.1. – С.158.

⁵ Там само. – С.276.

⁶ Там само. – С.320 – 321.

⁷ Там само. – С.323 – 324.

⁸ ЦДАВОВУ. – Ф.799. – Оп.1. – Спр.1. – Арк.32.

⁹ Там само. – Арк.18.

¹⁰ Там само. – Арк.75.

¹¹ Там само. – Спр.5. – Арк.2.

¹² Там само. – Спр.1. – Арк.19.

¹³ Там само. – Арк.1.

¹⁴ Там само. – Арк.21.

¹⁵ Там само. – Спр.2. – Арк.33.

¹⁶ Українська Центральна Рада... – Т.1. – С.253.

¹⁷ Там само. – С.272.

¹⁸ Там само. – С.335.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само. – С.336.

²¹ Там само. – С.337.

²² Там само.

²³ Там само. – С.346.

²⁴ Там само. – С.353.

²⁵ Там само. – С.412.

²⁶ Там само. – С.478 – 479.

²⁷ Там само. – Т.2. – С.21.

²⁸ ЦДАВОВУ. – Ф.1115. – Оп.1. – Спр.24. – Арк.8 – 8 зв.

²⁹ Там само. – Арк.11 – 12.

³⁰ Там само. – Ф.2204. – Оп.1. – Спр.4. – Арк.1 – 3.

³¹ Українська Центральна Рада... – Т.2. – С.73.

³² ЦДАВОВУ. – Ф.2204. – Оп.1. – Спр.28. – Арк.25 – 26.

³³ Українська Центральна Рада... – Т.1. – С.364.

³⁴ Там само. – С.379.

³⁵ Там само. – Т.2. – С.20.

³⁶ Там само. – Т.1. – С.400.

³⁷ Там само. – С.228.

³⁸ Там само. – Т.2. – С.190.

³⁹ Там само. – С.235.

⁴⁰ Там само. – С.283.

⁴¹ Там само.

⁴² Там само. – С.261.

⁴³ Там само. – С.270.

In this article, the author examines the establishment of UNR's General Secretaryship of Internal Affairs, its structure and main courses of action.